

temi tudományos munka is egészüljön ki nevelői munkává és az egyetemi tanár ideálja is a tudóstól a nemes és nagyvonalú nevelői egyéniség magasságáig. A társadalom korábban az egyetemi professzortól nem várt egyebet, mint tudományos előadásokat, esetleg a tudományos gyakorlatok irányítását; ma azonban várja — és joggal várja — az egyetemes lelkiség magasrendű értékeinek kisugárzását is. Ezért, ha egy másik helyen az elemi és középiskola munkásaival szemben azt a kívánalmat állítom fel, hogy legyen lehetőségig tökéletes ember, ezt a társadalom még több joggal kívánhatja az iskolai munka legmagasabb polcain álló professzori eszménnyel szemben annak alapján, hogy amint a tanítási, úgy a nevelési munka sem záródhatik le a középiskolánál, hanem zavartalanul kell folytatódnia a főiskola falai között is. Legyen szabad vallomást tennem arról, hogy ez részemről nemcsak elméleti elgondolás logikai következménye, hanem istenbenbaldogult nagy mesterreimnek és igen nagyrabecsült mai munkatársaimnak egyéni és tudományos életéből s eredményeiből is levont tanulságoknak az eredménye.

Mitrovics Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Politikai nemzet, népi nemzet.

Elégge meg nem becsülhetőnek mondhatjuk manapság azt az írói tulajdonságot, amely szószaporítás nélkül képes újat és érdemleges dolgot mondani. Erre óhajtanék legelőször is utalni, amikor a következőkben Egyed István egyetemi professzornak tanulmányára hívom föl olvasóink figyelmét.¹

A szerző mindenekelőtt arra a zavarra, folytonosan megújuló vitákat keltő bizonytalanságra mutat rá, amellyel napjainkban nemcsak a nagyközönségnél, de tudós körökben is a *nép, nemzet, nemzetség, nemzetiség és nemzeti kisebbség* elnevezések értelmezésében találkozunk. Ha meg kalauzolása mellett rövid történeti szemlélet² tartunk a honfoglaló ősöktől kezdve Szent Istvánon, Széchenyin, Deák Ferencen és másokon át egészen Szekfü Gyuláig, Joó Tiborig vagy Prohászka Lajosig azok fölött a meghatározások

¹ Egyed István: *Politikai nemzet, népi nemzet*. Budapest, 1939. (8.-r, 25 lap.)

² Évvel kapcsolatban legyen szabad megemlítenem, amit az Ürményi József munkálataival való foglalkozás közben vettem észre, hogy t. i. a *Stephanus Rosenmann: lus publicum regni Hungariae 1791.* címen megjelent műnek minden valószínűség szerint a fenti kiváló magyar államférfiú a tulajdonképeni szerzője.

felett, amelyeket idők folyamán az imént felsorolt fogalmakra vagy a *communis opinio* vagy pedig egyes kiváló államférfiaink és történetbölcselőink fűztek vagy ezt megkövetelték — szinte gúnyos proteusi játékot üznek lelki szemünk előtt ezek az elnevezések, amint egyre kisiklanak véglegeseznek szánt meghatározási kísérletek karmaiból. Pedig lehet-e szó komoly haladásról a tudományos kutatás területén szigorúan szabatos fogalommegállapítások nélkül? Éppen egy jeles jogtudósunkra gondolhatunk, aki számszerűleg is kiemelte az előszóban, hogy műve hány meghatározást tartalmaz.

Már csak amiatt is, mert tanulmányunk szerzője maga is utal a nemzeteszme vizsgálatánál sem mellőzhető »mélyebb bölcséleti elgondolások«-ra, szeretném itt megemlíteni, hogy ugyanaz a napjainkban mindtöbbet emlegetett s valóban a legmélyebb rétegeket fölszántó, egyebek között a jogbölcsélet (l. pl. főművének a természetjogról szóló érdekes fejezetét) nem egy értékes gondolatot fölvető német bölcselő, aki kutatásaiban a hibátlan meghatározásokkal szemben szinte önkínzó tiszteletről tesz tanúságot, ugyanakkor azt sem mulasztja el kiemelni s ebben nyilván teljesen igaza is van, hogy a fogalmaknak s evvel kapcsolatban a gondolkodásnak is két, eredetileg adott faja van: utóbbiak a »rámutató (földéző?) és megragadó gondolkodás (hinweisendes und begreifendes Denken) elnevezésekkel jellemezhetők. Magukat a fogalmakat pedig röviden, bár kissé talán szokatlan metaforával hűvösen észszerűeknek és másfelől az életvalóság melegét sugárzóknak mondhatjuk. Ha Klages szerint például a *pont*, *lehetőség*, *szám* s más efféle szavainkat — elsősorban a mennyiségtan és fizika, általában a természettudományok műszavai tartoznak ide — másfelől pedig a *sors*, *élmény*, *ifjúság* stb. szók jelentéseit idézzük mintegy névmágiával emlékke, az előbbieken olyan tartalmakat érzünk, amelyeket a logikai elemzés röntgensugara tökéletesen átvilágíthat, míg a másik kategóriába sorolandókat evvel szemben akként öleli körül valami sajátos, szinte metafizikai atmoszféra, hogy mégis ingadozás nélküli, bár sohasem mindenkinél teljesen egyszabású, sőt még nemzetenként vagy az idők során is rugalmas életteljességben állanak az előtt, aki őket igazán átérezni képes. Élettelenül merevekké épen valamely definíció teheti őket, illetőleg a gyakorlati okokból esetleg el nem kerülhető fogalmazás mindig csak egy töredéket tud kifejezni abból, amit pontos meghatározás híján is elevenen érzünk a szó, mint szimbólum, mögött.

A nemzet neve is fogalomtársaival együtt nyilván a Klages-féle osztályozás második csoportjába tartozik. Mi sem igazolja ezt jobban, mint hogy tanulmányunk jogász szerzője, miként — úgy látom — már Csekey István is, tétéles formulázás helyett a szemléletes leírás eszközeihez fordul, amikor azt a nemzeteszmet kívánja olvasójával megismertetni, amelyet a műve címében megjelölt két

más, véleménye szerint végső gyökerükben egyoldalú tendenciából fakadó és hatalmi célokat szolgáló nemzetfogalommal szemben maga helyesnek vall, mint amely meggyőződése szerint »a magyarság igényeinek minden időben és minden körülmények között megfelel.«

A *politikai nemzet* fogalmi jegyei szerzőnk szavaival a terület és állampolgárság, a *népi nemzetéi* a faj, a nyelv, a vérbeli le származás. Az előbbi lelki és érületi szempontból szűk, illetőleg külsőleges, a másik politikai tekintetben mondható veszedelmesen tágkörűnek. A mienket szerzőnk röviden az »egységes — hozzá tenném: tudatosá lett — nemzetegyézésében kidomborodó«-nak nevezi. Nem tagadja, hogy e harmadik, sajátosan magyar nemzeteszme »nehezen meghatározható«, s ugyanakkor fontos elemeket tartalmaz. És mégis téves volna azt hinni, hogy a nemzet fogalmának nem pusztán közjogi vagy biológiai, hanem »lelki és erkölcsi alapon való fölépítése elejtené a fogalomnak a régebbi meghatározások mellett megvolt pozitív ismérveit s ezáltal bizonytalanná válnék«.

Amikor egyébként a logikai és jogi formulák nélkül is érthető, mai elmélkedőink közül nyilván leginkább Szekfü Gyuláéval és Jóó Tiboréval rokon nemzetfogalom közelebbi tartalmát illetően magára a tanulmány szövegére utalok, a következőkben csupán egy-két szerény részletészrevételt óhajtanék hozzáfűzni gondolat-keltő soraihoz.

1. Hogy már honfoglaló társadalmunk összetétele sem lehetett »népi« jellegű, főlöszleges volna ismételnünk vagy bizonyítanunk. Természetesen más azonban a tényleges állapot és más az elmélet, illetőleg eszmény, valamint abban is nyilván igaza van szerzőnknek, hogy »a *nemzet* szó eredetileg kétségtelenül a közös le származást kifejtő megjelölés« és hogy a magyar szó »éppúgy, mint a latin *natio*« is (*nasci*) erre utal. Azonban azt se feledjük, hogy kétféle, t. i. nőági és férfiági le származás van és ebből a szempontból tekintve talán nem érdektelen, hogy épen a »*pater familias*« jogelvét klasszikusan kialakító nemzetnek szókin csében érezhető inkább az előbbi jelentésárnyalat, míg a magyar szóban evvel szemben a másik. A nemzet ugyanis inkább *genus*-nak felelne meg a latinban. Viszont az Emese-mondát megörző Névtelen jegyzőnél éppúgy megtalálhatjuk a matriarchalis ősidők emlé két, mint tudvalevőleg a legtöbb hasontárgyú hagyományban. Mienkünk anyaország és szülőföld a *patria* vagy legalábbis a *Vaterland* szó szerinti párja épenúgy hiányzik a magyar nyelvünkben, mint ahogy hiányzott Bachofen szerint Kréta ősnyelvében.

2. Mindjárt evvel, valamint fenti, a *valóság* és az *eszmény* közti különbségre hivatkozó megjegyzésünkkel kapcsolatban utalhatunk egy másik régi történetírónkra, t. i. Kézai Simonra, aki a 13. szá-

zad vége felé szerkesztette össze krónikáját. Más helyen fejtem ki bővebben, hogy az önála olvasható s eddig nem eléggé pontosan értelmezett és fordított »missitalia« főnév semmi egyebet nem jelent, mit amit ma exogamiának nevezünk. Hogy krónikásunk szerint a 108 szittya nemzetség »absque missitalia fuere generatae«, ezen szerzőnk az endogamia törvényének az őshazában való kivétel nélküli uralmát érti. Evvel összhangban mondja Csabáról, hogy a húnok nem tekintették őt, mert anyja görög császárléány volt, »verum alumpnum regni Scythiae«, ami miatt is kazár földről volt kénytelen házasodni.

3. Szerzőnknek ázt a megállapítását, hogy a nemzetiségi jogosultság kérdésében mindig különbséget kell tennünk az egyénnek juttatandó személyes szabadságok és az összeség igényei (pl. önkormányzat) között nemcsak találónak, de igen termékenynek vélem. Egyebek közt módot nyújt e distinctio annak az annyira szükségtelen és végeredményben félremagyarázáson alapuló szószaporításnak befejezéséhez is, amely a Szent István-féle Intelmeknek az egynyelvűsége miatt gyöngye és törekeny nemzetről szóló híres tétele körül keletkezett. Egyes hospeseknek vagy pedig valamely idegennyelvű közösségnek adandó kedvezményekre és jóindulatra gondolt-e a szerző? Az utóbbi föltevés mai szemléletünknek a 11. századba való történetietlen belemagyarázását jelentené. A keresztény egyház alapjainak megvetése magyar földön Kr. u. 1000 táján vette kezdetét s az Intelmek szövegének a keresztény királyság megalapításával szorosan összefüggő megfogalmazása 1031 előtt történt. Nem egyet ismerünk névszerint is Szent István munkatársai közül, de mi sem természetesebb, hogy vérbeli magyart nem tudunk idézni sorukból. Hogyan is képzelhetnénk, hogy a Szent Lászlónak vagy közvetlen elődeinek korát megelőző fajmagyar keresztény nemzedékek mindjárt olyan főpapot képesek kinevelni, aki az Intelmekben megnyilvánuló magasfokú theológiai, bölcseleti és egyházjogi műveltséggel bírt s emellett nyilván az ókor klasszikusait is nem egyszer forgatta. Az Intelmek, épúgy, mint az első törvénykönyv szövegezőjének annál inkább »hospes«-nak kellett lennie, mert a két mű között és pedig épen a jövevényekről szóló mondatokban nem egy stiláris rokonságot találhatunk, illetőleg érezünk olvasásuk közben. Aki az Institutio morum-ot Szent István utasításai alapján megírta, teljes joggal gondolhatott a hospesekről és advenákról szólva saját magára és királya kegyes jóságára, anélkül, hogy ugyanakkor fajrokonai összeségére, mint valami jogi személyre kellett volna gondolnia.

Mondhatjuk, hogy úgyszólván a középkor egész folyamán a népek közti közlekedés technikai kezdetlegessége idején, közvetlen, azaz személyes úton megy végbe a művelődés, az új ismeretek, találmányok és szellemi áramlatok nemzetközi terjedése.

Nemcsak a 11. században hoz személyesen egy Hilduin nevű pap latin grammatikát Franciaországból a pécsi püspöknek, nemcsak IV. Béla hívja be hazánkba Villard de Honnecourt francia építőművészt, hogy gót templomokat tervezzen, de még a humanizmust is jórészt olasz »hospes«-ek gyökerezetik meg Mátyás udvarában. Mi egyébre is gondolhatott nagy előde az Intelmek oly sokat idézett szavaiban, mint arra, hogy a szellemileg, művelődése ügyében kínai fallal magába zárkózó, a hasznos ismereteket (*diversa documenta*) hozó, esetleg (bessenyők, kúnok, jászok) a honvédelemben jól alkalmazható, bár másnyelvű idegeneket elriasztó nép elmarad a nemzetek versenyében és szükségképen meggyengül. Annak fölismerése, hogy a faji és nyelvi tarkaság veszedelmes következményekkel is járhat, még távol állott a középkor politikai szemléletétől. A nemzetiség legfeljebb e kor második felében kezd lassan-lassan és óvatosan »universitas«-szá tömörülni az állam védő karjai között.

4. Első királyunk nemcsak elvben hirdette, de gyakorlatban is keresztülvitte fenti meggyőződését. Legendája szerint követek, levelek útján hívott idegeneket országába. A törökkor letűntével is ügynökök és hirdetmények csábítanak hazánkba külföldi telepeseket kedvezmények és jóbánásmód ígéréttel, bár ezúttal egészen más, nem kulturális, hanem elsősorban finánciális indítékből: a megfogyatkozott adózók pótlására. Ha nem tévedek, az *Institutio morum* jeles magyarázójának, Balogh Józsefnek figyelmét elkerülte az, hogy az ú. n. *impopulatio* ügyének tárgyalásánál Kollonich Lipót is valószínűleg az Intelmek híres mondatára vagy legalább is ennek antik forrásaira gondolt, amint ezt emlékiratának szövegéből következtetjük (»... wohin [in Bevolckherung des Königreiches und deren neuen Acquisten] dieses praevie anzumerckhen, dass zwar in denen Historien Zweyerley Arth befunden werden: nemblich per colonias mit gewaltsamer Übersezung des Überfluss oder schädlichen Pöffels undt Auswurffs aus anderen eigenthumblichen Ländern undt Stätten, auch feindtlicher Unterthann — oder durch offentliche Einlad- und willkhierlichen Einnehmung frembder Völckher, und wäre die gehorsambste Deputation der unvorgreiflichen Mainung, dass der andere modus der freyen, willkhierlichen Einladt- und Einnnehmung frembder Völckher am thuelichsten seye undt hierzu erfordert werde... dass *ad exemplum Romanorum* kein discrimen nationum zwischen denen einzunembenden frembden Völckhern ausser deren allzu remotiorum infidorum et barbarorum populorum zu machen«). Magam inkább a közvetlen hatás mellett volnék, amiben nincs semmi különös. Az Einrichtungswerk szerzője, akárcsak Fra Gabriele, az államügyben szellemi utóda, jól ismerte már hivatalból is a magyar *Corpus Iurist*, amelyben tudvalevőleg törvényeink között az Intelmek a legelső helyet foglalják el.

5. Utolsó pontnak egy szerény javaslatot hagytam. Mint Egyed István szép tanulmányának 16. lapján olvassuk, az 1919. és 1920. évekből való hivatalos rendeletben, illetőleg törvénycikkelyekben jelenik meg minálunk első ízben a »nemzeti kisebbség«-nek a páris-környéki békeszerződések alkotta szerencsétlen és rosszízű kifejezése. Vajjon az említett szerződések jobblétreszenderültével is szükséges fogalmi torzszülöttjüket továbbra életbentartanunk? Századokon keresztül károsodás nélkül megvoltunk nélküle. Mindig voltak s ma is vannak nemzetiségeink, de azt hiszem, hogy nemzeti kisebbségeink, vagyis: számtani, talán a mindenütt számokban gondolkodó-amerikai rekord-ideológia szemszögéből tekintett, nem pedig erkölcsī alapon értékelendő idegennyelvű »kisebbségei« a magyar nemzetnek vagy államnak ma sincsenek, vagy legalábbis ne akarjuk, hogy legyenek. Hogy pedig sok esetben a matematikai alapú megállapítás mögött is csak képmutató ellenmondás rejtőzik, ez eléggé ismeretes. Az persze igaz, hogy a nemzetünk idegennyelvű nevei mögött rejlő és tíz törzs szöveget jelentő *onogur* szó is számra, de közösségek számára utal, nem pedig egyesekre kiterjedő irányított »népszámlálás«-on alapul.

Mi is igazán az ú. n. nemzetiségi kisebbség? Hogy fogalmát többé-kevésbbé ártalmatlan és szürke jogi formulával is meg lehet ragadni, nem tagadhatjuk, mégis mindenki érzi, hogy valóságos tartalmához lélektani oldalról kell hozzáférnünk. A nemzeti kisebbség tagja őszinte jellemzésében közjogi mostohagyermek, papíron teljesjogú állampolgárnak álcázott perioikos, akinek elnevezése a kisebbsértékűségi érzületnek ismeretes idegorvosi műszavára éppoly veszedelmesen, mint találóan emlékeztet.

Madzsar Imre.

A Jézustársaság nevelésügyi jelentősége.

A jezsuiták nevelésügyi tevékenységére akkor kezdtek igazán felfigyelni, midőn a Jézustársaság ideiglenes felosztatása (1773) után egy protestáns (II. Frigyes porosz király) és egy keleti szakadár (II. Katalin orosz cár) államfő külön jezsuita pápai engedéllyel országaikban továbbra is fenntartották a jezsuita rendet, mint »nélkülözhetetlen« tanítórendet egészen a Jézustársaság 1814-ben történt visszaállításáig.

II. Frigyes 1774. március 3-án ezt írja d'Alembertnek: »Mig hatalmasok voltak a jezsuiták, addig nem védelmeztem őket. Mostani szerencsétlenségükben (t. i. a felosztatás után) a mestereket látom bennük, akiket az ifjúság nevelésében nehéz volna pótolnom. Ez elég fontos ok és ez teszi őket számomra nélkülözhetetlenné«. 1775. szept. 27-én ugyancsak II. Frigyes az ermlandi püspöknek küldött levelében ezeket mondja: »Nevelésügyi tervezetemet teljes